

“Yeni” Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim¹

David Harvey²

Çeviren: Evren Mehmet Dinçer

Kapitalizmin, kaçınılmaz çöküşü hakkında hem sağcıların hem de solcuların yaptığı korkunç tahminlere rağmen pek çok kriz ve yeniden düzenleme karşısında bu kadar uzun süre hayatta kalması aydınlatılması gereken gizemli bir konudur. Lefebvre, bir keresinde, ünlü bir yorumunda çözümü bulduğunu düşünmüş, kapitalizmin mekan üretimi yoluyla hayatta kaldığını söylemişti; ancak bunun tam olarak nasıl olacağını açıklamamıştı.³ Hem Lenin hem de Luxemburg, farklı sebeplerden hareketle ve farklı şekilde akıl yürüterek emperyalizmi yani belirli bir tür mekan üretim biçimini bu açmazın cevabı olarak düşündüler, ancak her ikisi de bu çözümün kendi onmaz çelişkileri dolayısıyla sonlu olduğunu iddia ettiler.

1970’lerde bu soruna bakışım “mekansal-zamansal sabitler”in [*spatio-temporal fixes*] sermaye birikiminin içsel çelişkileri üzerindeki rolünü değerlendirmektir.⁴ Bu önerme ancak, kuramsal olarak Marx’ın kar oranlarının azalması şeklinde anlaşılan, kapitalizmin yaygın aşırı birikim krizleri yaratma eğilimi ile ilişkili olduğunda anlamlı oluyordu.⁵ Bu tür krizler sermaye ve emek gücü artışının toplumsal olarak kullanışlı işler için, herhangi bir araç tarafından karlı bir biçimde bir araya getirilememesi şeklinde anlaşılmalıdır. Eğer sermayenin ve emek gücünün tüm sistem çapındaki devalüasyonları (hatta yıkımları) sürmezse, bu fazlayı emmek için başka yollar bulunmalıdır. Coğrafi yayılma ve mekansal yeniden örgütlenme böyle bir seçenek sağlar. Ancak bu da zamansal sabitlemelerden ayırt edilemez, çünkü coğrafi yayılma çoğu zaman uzun dönemli fiziksel ve toplumsal altyapı yatırımları-

1 Bu makalenin çevirisi, *Socialist Register* dergisinin 2004 sayısının çevirisi çalışması çerçevesinde yapılmıştır. Sosyalist Çalışma Grubu adlı grubumuzun ortak çalışması olan bu kitap çok yakında yayımlanacaktır. Sosyalist Çalışma Grubu’ndan arkadaşlara ve çevirin son halini gözden geçiren Mustafa Bayırbağ’a çok teşekkür ederim. [ç.n.]

2 *Socialist Register* 2004; 2003 Merlin Press: Londra, ss:63-87.

3 H. Lefebvre, *The Survival of Capitalism: Reproduction of the Relations of Production*, St Martin’s Press. New York: 1976.

4 1970’lerden 1980’lere kadarki bu makalelerin pek çoğu şu kitapta yeniden yayımlanmıştır. David Harvey, *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*, New York: Routledge 2001. Benzer muhakeme tarzı şu eserde de bulunabilir. Harvey, *The Limits to Capital*, Oxford: Basil Blackwell, 1982 (yeni baskısı London: Verso, 1999)

5 Benim kendi kuramsal görüşüm ayrıntılı bir şekilde Harvey, *Limits*, 6. ve 7. bölümler.

- 6 R. Brenner, *The Boom and the Bubble: The US in the World Economy*, London: Verso, 2002. Brenner'in aşırı birikim kuramı benimkinden çok farklı ama yine de ampirik kanıtlarını oldukça kullanışlı ve çoğu konuda ikna edici buluyorum.
- 7 P. Gowan, *The Global Gamble: Washington's Bid for World Dominance*, London: Verso, 1999.
- 8 Bu konu kısa bir yazıda tartışacak kadar kısa bir konu olmadığı için, daha ayrıntılı şeyleri ileri bir çalışmada ele almak üzere şematik ve basitleştirilmiş bir yolda devam edeceğim. D. Harvey, *The New Imperialism*, Oxford: Oxford University Press.
- 9 "yeni emperyalizm" konusu solcular tarafından tartışılmıştır: L. Panitch, 'The New Imperial State', *New Left Review*, 11(1), 2000; ayrıca bkz: P. Gowan, L. Panitch ve M. Shaw, 'The State, Globalization and the New Imperialism: A Round Table Discussion', *Historical Materialism*, 9, 2001. Diğer ilgi çekici yorumlar için: J. Petras ve J. Veltmeyer, *Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century*, London: Zed Books, 2001; R. Went, 'Globalization in the Perspective of Imperialism', *Science and Society*, 66(4), 2002-3; S. Amin, 'Imperialism and Globalization', *Monthly Review*, 53(2), 2001;

nı (örneğin ulaşım ve iletişim ağları, eğitim ve araştırma gibi) gerekli kılar ve bunların destekledikleri üretken faaliyetler aracılığıyla değerlerini amorti etmeleri yıllar alır.

Küresel kapitalizm 1970'lerden bu yana kronik ve uzun süreli bir aşırı birikim sorunu yaşamakta. Brenner'in bu konuda ortaya koyduğu ampirik malzemeyi genel olarak ikna edici buluyorum.⁶ Ancak ben, uluslararası kapitalizmin bu yıllardaki inişli çıkışlı grafiğini, orta vadede dahi aşırı birikim sorunuyla baş edemeyerek başarısız olmuş geçici mekansal-zamansal sabitlemeler dizisi olarak yorumluyorum. Gowan'ın iddia ettiği gibi, ABD'nin küresel kapitalizm içinde hegemonik konumunu koruması, bu tür bir inişli çıkışlılığın düzenlenmesi ile mümkündür.⁷ ABD tarafından askeri güçle desteklenen açık emperyalizme yakın zamanlardaki bu belirgin geçiş, daha önce başka yerleri (1980'lerde ve 1990'ların başında Latin Amerika'yı, ve hatta daha ciddi bir biçimde 1997'de Doğu ve Uzak Doğu Asya'yı bitiren, ardından Rusya ve Latin Amerika'nın çoğu bölgesine sıçrayan krizlerde olduğu gibi) vuran devalüasyon nöbetlerinin aksine, ülkedeki ciddi durgunluk ve geniş çaplı devalüasyon tehdidinden önce, ABD hegemonyasının zayıflaması olarak görülebilir. Ancak şunu da eklemek isterim ki sürdürülebilir bir temelde, genişletilmiş yenden üretim yoluyla birikime gidilemeyişi mülksüzleşme yoluyla birikim yönündeki çabalarındaki artışla paralellik göstermiştir.⁸ Bu durum, sonda söyleyeceğim gibi, bazılarının "yeni emperyalizm" dedikleri şeyin temel özelliğidir.⁹

Mekansal-Zamansal Sabitleme ve Çelişkileri

Mekansal-zamansal sabitleme yoluyla aşırı birikim krizinin çözümü fikrinin temeli oldukça basittir. Verili bir bölgesel sistem içinde aşırı birikim, artık emek (artan işsizlik) ve artık sermaye anlamına gelir (bunlar, pazardaki meta yığınlarının herhangi bir kayıp olmadan kullanılmayacağı, atıl üretim kapasitesi ve/veya üretken ve karlı yatırım olanağı oluşturamayacak para sermayesi fazlası olarak düşünülebilir). Bu tür artıklar şu şekillerde emilebilir: (a) mevcut aşırı sermayenin, dolaşıma daha makul bir gelecekte tekrar girmesi için uzun dönemli sermaye projeleri veya sosyal harcamalara (eğitim ve araştırma gibi) yatırım yapma yoluyla zamansal bir yer değiştirme. (b) herhangi başka bir yerde yeni pazarlar, yeni üretim kapasiteleri, yeni kaynaklar, toplumsal olanaklar ve emek olanakları açmak yoluyla mekansal yer değiştirmeler. (c) (a) ile (b)'nin bir bileşimi.

Yapılı bir çevreyle iliştilmiş, bağımsız bir tür sabit bir sermayeden bahsediyorsak (a) ile (b)'nin bileşimi özellikle önemli olmaktadır. Bu [belli bir] zaman ve mekanda devam edecek üretim ve tüketim için gerekli fiziksel altyapıları (endüstriyel parklardan liman ve havaalanlarına, taşıma ve iletişim sistemlerinden su ve kanalizasyon yapılarına, iskana, hastanelere ve okullara kadar) sağlar. Açık ki, bu yatırımlar ekonominin küçük bir dilimi değildir, özellikle hızlı coğrafi genişleme ve yoğunlaşma dönemlerinde çok büyük oranda sermaye ve emeği emebilme yetisine sahiptir.

Sermaye ve emek artışının bu tür yatırımlara yeniden dağıtımını, finansal ve/veya devlet kurumlarının aracılığını gerektirir. Bu kurumlar kredi sağlama gücüne sahiptir. Mevcut tüketimden alınıp gelecek-merkezli projelere tahsis edilebilecek; mesela otoyol yapımında veya eğitimde kullanılmak üzere; ve böylece ekonomi yeniden canlandırılarak (belki de öğretmenler ve otoyol işçileri tarafından tüketilecek olan gömlek ve ayakkabı gibi metaların talebindeki fazlayı azaltarak bu sağlanır) bir miktar "hayali sermaye" yaratılır.¹⁰ Eğer yapılı bir çevreye veya toplumsal gelişmeye yapılan harcamaların üretken olduğu (yani sonraki daha verimli sermaye birikimi biçimlerinden daha kolaylaştırıcı olduğu) kanıtlanırsa, o zaman hayali değerler, (ya doğrudan borcun tasfiyesi yoluyla ya da dolaylı olarak, mesela daha yüksek vergi gelirleri ile devletin borcunu ödemesi biçiminde) amorti edilecektir. Şayet böyle olmazsa, değerlerin yapılı çevrede veya eğitim alanında aşırı birikimiyle birlikte, bu aktifler (iskan, dükkanlar, endüstriyel parklar, havaalanları vs.) devalüasyona açık hale gelir veya devletin fiziksel ve toplumsal altyapıya olan borçlarının ödenmesinde zorluklar ortaya çıkar (devletin mali krizi).

Bu tür yatırımların kapitalizmi istikrara kavuşturmakta ve istikrarsızlaştırmakta oynadığı rol önemli olmuştur. Örneğin, 1973'teki krizin başlangıç noktası mal piyasalarının dünya çapındaki çöküşü olmuştu (Almanya'daki Herstatt Bankası'yla başlayan ABD'deki Franklin National ile devam eden bir süreç), bunları 1975'te New York City'deki ciddi iflaslar izledi (sosyal harcamaların vergi gelirlerini aşmasının klasik bir örneği); Japonya'da 10 yıl sürecek olan durgunluğun başlangıcı topraktaki, mallardaki ve diğer aktiflerin fiyatlarındaki spekülasyonun patlamasıydı ve bu tüm bankacılık sistemini tehlikeye soktu; Asya'daki 1997 krizi, Tayland ve Endonezya'daki taşınmaz [property] balonlarının patlamasıyla [başladı]; ve ABD ve Britanya

muhafazakar ve liberal perspektiflerin serildiği çalışmalar için: M. Ignatieff, 'The Burden', *New York Times Magazine*, January 5th, 2003 ve R. Cooper, 'The New Liberal Imperialism', *The Observer*, April 7, 2002.

10 Marx'ın "bağımsız türden sabit sermaye" ve "hayali sermaye" kavramları sırasıyla Harvey, *Limits*, 8 ve 10. bölümlerde tartışılmıştır. Coğrafi önemlerine ise Harvey, *Spaces*, 15. bölümde (Kapitalizmin Jeopolitiği) değinilmiştir. P Fix teriminin ilk anlamı sabit, sabitlemektir. Ancak burada, Harvey terimi, kimi yerlerde sermayenin aşırı birikim krizlerinin çözümü anlamında kullanılmıştır. Bu yüzden metinde yazarın bu anlamda kullandığı yerlerde *fix* kelimesi "çözüm" ile karşılanmıştır. [ç.n.]

ekonomilerinin temel destekleri olan emlak piyasasına, 2001 yılının ortalarından itibaren tüm diğer sektörlerdeki genel durgunluğun başlamasıyla sürekli bir spekülatif bir güç hakim olmuştur. 1998'den bu yana Çinlilerin ekonomileri büyüyor ve artık emekleri zaten muazzam büyük olan Three Georges Dam gibi yapıları gölgede bırakacak (8500 mil yeni demiryolu, süper otoyollar ve kentleşme projeleri; suyun yönünü Yangtze Irmağı'ndan Sarı Irmağa çevirecek dev mühendislik işleri, yeni havaalanları vs.) borç-finansmanı yatırımları olan dev mega projelerle emiyorlar. Bu, bence, Brenner'inki de dahil olmak üzere birçok sermaye birikimi modelinin ya göz ardı ettiği ya da ikinci derecede önemliymiş gibi davrandığı bir şeydir.

Ancak sabit (*fix*^P) teriminin ikili bir anlamı var. Toplam sermayenin belli bir oranı görece uzun bir dönem için (ekonomik ve fiziksel ömrüne bağlı olarak) bazı fiziksel biçimlerde kelimenin tam anlamıyla sabitlenir. Sosyal harcamaların, aynı zamanda, yerleştiği [territorialized] ve devlet taahhütleriyle coğrafi olarak hareketsizleştiği yönünde bir anlayış var. (Ancak ileride sosyal altyapıyı, değerlendirmenin dışına alacağım çünkü o zaman mevzu daha karmaşık olacak ve açıklayabilmek için daha geniş yer gerekecek). Bazı sabit sermaye coğrafi olarak hareketlidir (örneğin kolayca sökülüp başka yere götürülebilen makineler) ancak geri kalan toprağa o kadar sabitlenmiştir ki yok edilmeden oradan taşınmaz. Uçaklar hareketlidir ancak havaalanları değildir.

Öte yandan mekansal-zamansal 'sabitlenme', zamansal gecikme ya da coğrafi genişleme yoluyla oluşan kapitalist krizlerin çözümü için kullanılan bir metafordur. Mekanın üretimi, tamamıyla yeni bölgesel iş bölümlerinin örgütlenmesinde, yeni ve daha ucuz kaynak komplekslerinin, yeni dinamik sermaye birikimi mekanlarının açılmasında ve önceden varolan toplumsal oluşumlara kapitalist toplumsal ilişkiler ve kurumsal düzenlemeler (örneğin sözleşme kuralları ve özel mülkiyet düzenlemeleri) tarafından nüfuz edilmesinde, mevcut sermaye ve emek fazlasının emilmesinde çeşitli yollar sağlar. Ancak bu tür coğrafi yayılmalar, yeniden örgütlenmeler ve yeniden yapılanmalar sıklıkla mekanda sabitlenmiş ancak gerçekleşmemiş değerleri tehdit eder. Mekana sabitlenmiş aşırı büyüklükteki sermaye başka bir yerde mekansal sabit arayışına doğru hareketlenir. New York şehrini oluşturan sabit aktiflerin değeri eskiden de bugün de önemsiz değildir ve 1975'te bunların tümünden devalüasyona uğramaları tehdidi (ve şimdi 2003'te) pek çokları tarafından geleceğin kapitalizmine

karşı temel tehdit olarak algılanmıştır. Eğer sermaye dışarı giderse arkasında bir harabe bırakır (1970'ler ve 1980'lerde Pittsburgh ve Sheffield gibi kapitalizmin kalbi olan bölgelerde hatta Bombay gibi başka bölgelerde de yaşanan sanayisizleşme bu durumu açıklar). Eğer aşırı birikmiş sermaye kıpırdamaz ya da kıpırdamazsa doğrudan değeri düşecektir. Genelde tercih ettiğim gibi bu süreci özetleyen cümle şudur: sermaye zorunlu olarak belli bir noktada, daha ileri bir noktada yok etmek üzere kendisine benzer fiziksel bir alan yaratır; bu zamanla coğrafi yayılma ve zamansal yer değiştirmeye düzenli olarak eğilimli olduğu aşırı birikim krizlerine çözüm olarak bulduğu şeydir. Bu kapitalizmin, toplumsal ve fiziksel alanının evriminin üzerine yazdığı yaratıcı yıkımının tarihidir (tüm çevresel ve toplumsal kötü sonuçlarıyla birlikte).

Daha genel olarak mekansal-zamansal dönüşümlerin dinamikleri içinden başka bir dizi çelişki daha doğar. Eğer verili bir alan içinde (mesela ulus devlet) emek gücü ve sermaye fazlası varsa ve coğrafi düzenlemeler ya da sosyal harcamalar yoluyla içeride emilemiyorsa o zaman kar realizasyonları için yeni yerler bulmalıdırlar, yoksa değerleri düşer. Bu bir çok şekilde olabilir. Meta artığı için başka bir yerde pazar bulunabilir. Ancak artığın gönderileceği yerlerin altın ya da para (örneğin dolar) rezervlerinin ya da değişime sokulabilir meta gibi ödeme araçlarının olması gerekir. Meta fazlası dışarı gönderilir ve para veya meta geri gelir. Aşırı birikim sorunu ancak kısa dönemde savılabilir; ve artık nadiren metadan paraya ya da başka meta biçimlerine dönüştürülebilir. Gerçi ikinci durumda, artık daha ucuz hammadde ya da başka bir girdiye dönüşürse (ki genelde olan budur), ülkedeki kar oranı üzerindeki azalma baskısını geçici bir süre için dindirebilir. Eğer söz konusu ülkelerin rezervleri ya da takas edilecek malları yoksa, ya bulmalı (19. yüzyılda Britanya'nın Hindistan'ı zorlayarak Çin ile afyon ticaretine girmesini ve Çin altınının Hindistan ile ticaret yoluyla temellükünü sağlaması gibi) ya da o ülkeye kredi verilmeli veya yardım edilmelidir. İkinci durumda ülkeye içeride [artığın olduğu ülkede] üretilmiş meta fazlasını geri satın alması için borç para verilir ya da hibe edilir. Britanyalılar bunu 19. yüzyılda Arjantin'le yaptılar; ve 1990'lar boyunca Japon ticaret fazlaları büyük oranda, Japon mallarının satın alındığı bir tüketimciliği desteklemek için Amerikalılara borç verilerek emildi. Açık ki, bu türden pazar ve kredi işlemleri en azından kısa vadede, aşırı birikim sorunlarını giderebilir. Bir memlekette-

ki artığın başka memleketteki arz eksikliği ile eşleştirilebileceği eşitsiz coğrafi gelişme koşullarında bu yöntemler çok iyi işler. Ancak kredi sistemine sık sık başvurmak aynı anda ülkeleri hem teşvik edecek hem de zayıflatabilecek olan spekülâtif ve hayali sermaye akışına karşı savunmasız kılar; hatta son yıllarda olduğu gibi bazı kırılğan ülkelerde vahşi devalüasyonların yapılmasını zorunlu hale getirir.

Sermayenin ihracı, özellikle emek gücünün ihracı ile beraber olduğunda biraz daha farklı ve kendine özgü şeyler olur; ve etkileri daha uzun dönemde ortaya çıkar. Bu durumda, sermaye fazlası (genellikle para) ve emek herhangi başka bir yere, yeni bir yerde sermaye birikimini hareketlendirmek amacıyla gönderilir. 19. yüzyılda Britanya'daki artık ABD'ye ve Güney Afrika, Avusturalya ve Kanada gibi diğer göçmen kolonilerine gitmiş, ve bu memleketlerde Britanya mallarına talep yaratan, birikim amaçlı yeni ve dinamik merkezler yaratmıştır. Kapitalizmin bu yeni memleketlerde olgunlaşması, yani bu ülkelerde aşırı sermaye birikiminin oluşması, uzun yıllar alacağı için merkez ülke kayda değer bir dönem bu süreçten kar etmeyi düşünebilir. Bu durum özellikle başka yerdeki mal talebinin, gelecekteki sermaye birikimi için gerekli olan temel öğelere yani demiryolları ve barajlar gibi sabit fiziksel altyapı öğelerine olduğunda ortaya çıkar. Ancak bu uzun dönemli yatırımlarda geri dönüş oranı, yapılı bir çevrede, sonuç olarak alıcı ülkedeki güçlü bir birikim dinamiğinin evrimine bağlıdır. Britanya, Arjantin'e 19. yüzyılın son bölümü boyunca bu şekilde borç verdi. ABD, Marshall Planı yoluyla Avrupa'ya (özellikle Almanya'ya) ve Japonya'ya [yardım etti] çünkü ABD açıkça gördü ki kendi ekonomik güvenliği (Soğuk Savaştan dolayı oluşan işin askeri yönünü bir yana bırakırsak) bu yerlerde yapılacak kapitalist faaliyetin bir biçimde hareketli bir şekilde yeniden canlanışına bağlıydı.

Çelişkiler ortaya çıktı çünkü sermaye birikiminin yeni dinamik mekanları, en sonunda artık üretir ve bu artığı coğrafi yayılma ile emmek zorundadır. Japonya ve Almanya 1960'lardan itibaren ABD sermayesine rakip oldular; bu az çok ABD'nin Britanya sermayesini yenmesi (ve Britanya İmparatorluğu'nun çökmesine neden olması) ve yirminci yüzyılda öne geçmesine benziyor. Her zaman belirtmek gerekir ki içeride güçlü bir gelişme, mekansal-zamansal sabitler arayışına dönüşür. Japonya 1960'lar boyunca önce ticaretle sonra da önce Avrupa ve ABD'ye, daha yakın zamanlarda da Doğu ve Güney Doğu Asya'ya (hem doğru-

dan hem de portföy şeklinde) dev yatırımlarla ve son olarak da dışarı borç verme (özellikle ABD'ye) biçimindeki sermaye ihraçlarıyla bunu yaptı. Güney Kore, 1980'lerde aniden dışa döndü, onu 90'larda Tayvan izledi. Her iki örnekte de ihraç edilen sadece sermaye değildi, aynı zamanda tüm dünyada hizmetlerin çok uluslu sermayeye taşeronlaştırılması gibi en vahşi emek yönetim pratikleri de ihraç ediliyordu (Orta Amerika'da, Afrika'da ve Güney ile Doğu Asya'nın geri kalan bölgelerinde). Hatta kapitalist gelişmenin yeni başarılı yüzleri de böylece, kendilerini aşırı birikmiş sermayeleri için mekansal-zamansal sabitleme ihtiyacı içinde buldular. Güney Kore, Singapur, Tayvan ve hatta şimdi Çin gibi bazı ülkelerin net alıcı konumlarından net ihracatçı konumuna geçişlerinin bu hızı, önceki dönemlerin daha yavaş ritimli özelliğine oranla oldukça şaşırtıcıdır. Ancak buna ilaveten bu başarılı ülkeler kendi mekansal-zamansal çözümlerinin geri tepmelerine çabucak ayak uydurmak zorundadırlar. Çin; Japonya, Kore ve Tayvan'dan doğrudan dış yatırım biçiminde gelen artığı emerek, üretimin bir çok ayağında ve ihracatta hemen onların yerini alıyor (özellikle katma değeri düşük ve emek yoğun türden işlerde [bu görülüyor], ancak hemen katma değeri yüksek mallara da kayıyor). Brenner'in anlattığı genelleşmiş aşırı kapasite bu yolla kademeli ve çoğalan bir dizi mekansal-zamansal sabite dönüşebilir. Bu iş özellikle Güney ve Doğu Asya üzerinden yapılır ancak Latin Amerika içinde bazı ülkeler—Brezilya, Meksika ve bir ölçüde Şili ve şimdilerde Doğu Avrupa'nın bir kısmı buna eklenebilir. Gücü, senyoraj gücü sunan doların güvenli küresel rezerv para olmasının oynadığı büyük bir rol var ve bu ABD'nin son yıllarda aşırı artan borçluluğunun ilginç bir ani değişiklikle, büyük oranda Doğu ve Güney Doğu Asya'dan (ve başka yerlerden de elbette) gelen sermaye fazlasını nasıl emdiğini açıklar.¹¹

Yine de sonuçta güçlü aşırı birikim akımlarına rağmen, dünya ölçeğinde çoklu dinamik birikim merkezleri arasında, uluslararası rekabetin artarak şiddetli bir biçimde ortaya çıktığını görüyoruz. Uzun dönemde hepsi birden başarılı olamayacakları için ya en zayıf olanlar yenilecek ve ciddi krizler ve devalüasyonlar yaşayacaklar; ya da jeopolitik karşılaşmalar ticaret savaşları, nakit savaşları ve hatta askeri olarak karşı karşıya gelmeler şekline bürünecek (yirminci yüzyılda kapitalist güçler arasındaki dünya savaşları türünden). Bu durumda ihraç edilecek olan, devalüasyon ve yıkımdır (ABD finansal kurumlarının 1997-98 yıllarındaki Doğu ve Güney Doğu Asya ziyaretinde olduğu gibi) ve

11 Senyorajın önemi şurada tartışılıyor: G. Carchedi, 'Imperialism, Dollarization and the Euro', *Socialist Register* 2002, London: Merlin Press, 2002.

12 G. W. Hegel, *The Philosophy of Right*, New York: Oxford University Press, 1967.

13 V. I. Lenin, 'Imperialism: The Highest Stage of Capitalism', in *Selected Works*, Volume 1, Moscow: Progress Publishers.

mekansal-zamansal çözüm daha uğursuz (kötülük saçan) bir biçim olacaktır. Yine de bu sürecin gerçekte nasıl olacağını daha iyi anlamak için birkaç şey daha söylemek gerekiyor.

Hegel, *Hukuk Felsefesinin İlkeleri*'nde burjuva toplumunun içsel diyalektiğinin, nasıl bir kutupta zenginliğin aşırı birikimine ve öbür kutupta yoksullar yığına yol açtığını; dış ticaretle ve kolonyal/emperyal faaliyetlerle bu sorunlara çözümler bulmaya çalıştığını anlatır. Toplumsal eşitsizlik ve istikrarsızlık sorunlarına içsel geri dağıtım mekanizmaları yoluyla çare bulunabileceği düşüncesini reddeder.¹² Cecil Rhodes'tan yaptığı alıntıda Lenin, dışarıdaki kolonyalizm ve emperyalizmin içeride iç savaşı önlemenin tek yolu olduğunu söyler.¹³ Sınırları belirlenmiş toplumsal oluşum içindeki sınıf ilişkileri ve mücadeleleri, başka yerlerde mekansal-zamansal çözüm arama güdüsünü harekete geçirmektedir.

Bu noktada 19. yüzyılın sonundan bir kanıt dikkate değer. "Radikal Joe" olarak bilinen Joseph Chamberlain, Birmingham'ın liberal üreticileri ile çok yakından ilişkiliydi ve başlarda emperyalizme, örneğin 1850'lerdeki Afgan Savaşı'na karşıydı. Kendisini, kendi şehri Birmingham'daki üretim ve tüketim için gerekli toplumsal ve fiziksel altyapıyı sağlayacak eğitim reformu ve geliştirme konularına adanmıştı. Onun düşüncesine göre bu uzun dönemde geri dönecek olan artık için üretken bir dışa açılan kapı sağlayacaktı. Liberal muhafazakar hareket içindeki önemli bir figür olarak, Britanya'da sınıf mücadelesinin artış eğiliminde olduğunu gördü ve 1885'te yaptığı ünlü bir konuşmasında zengin sınıfları mülk sahipleri olarak yalnızca kendi bireysel hakları peşinde koşmak yerine topluma karşı sorumluluklarının farkına varmalarını çağrısını yaptı (yani az sayıdaki zenginlerin yaşam koşullarını iyileştirmek ve ulusal çıkarlar çerçevesinde toplumsal ve fiziksel altyapı yatırımları yapmak için). Zengin sınıflar tarafından çıkarılan velvelede sözünü geri alması istendi ve o andan sonra emperyalizmin en ateşli savunucularından biri oldu, son olarak Britanya'yı felakete sürükleyen Boer Savaşı'nda Sömürge Bakanı olarak görev aldı. O zamanlar bu kariyeri paylaşan pek çok kişi vardı. 1860'larda Fransa'da, eğitim başta olmak üzere içerideki reformun ateşli destekçilerinden biri olan Jules Ferry, 1871 Paris Komünü'nden sonra (Fransa'yı 1954 Dien Bien-Phu yenilgisiyle sonuçlanan Güneydoğu Asya bataklığına sokan) sömürgecilik avukatlığına soyundu; Crispi, İtalya'nın güneyindeki toprak sorununu Afrika'yı sömürgeleştirerek çözmeyi düşün-

dü; ve hatta ABD'de Theodore Roosevelt, içeride reformlar uygulamaktansa emperyal politikaları destekledi.¹⁴

Bütün bu durumlarda, emperyalizmin liberal biçimine dönüş (ve bu görüş kendisini ilerleme ideolojisi ve uygarlaştırma misyonu ile tanımlamıştı) mutlak ekonomik zorunlulukların sonucu değil burjuvanın siyasal olarak herhangi bir sınıf ayrıcalığından vazgeçmek istemeyişinin sonucuydu; böylece içerideki aşırı birikimin toplumsal reformlar yoluyla emilmesi olasılığını engelliyorlardı. Sermaye sahiplerinin herhangi geri dağıtıcı bir politika ya da içeride toplumsal iyileşmeye şiddetle karşı çıkmaları, ABD'de bugün olduğu gibi, ülkeyi ekonomik sorunlarının çözümlerini sadece dışarıda araması yönündeki tek seçenikle başa bırakıyor. İçerideki bu türden sınıf politikaları pek çok Avrupa gücünü 1884'ten 1945'e kadar sorunların çözümünü dışarıda aramaya zorladı ve bu Avrupa emperyalizmine daha sonra aldığı biçimlerinin özgül renklerini verdi. Pek çok liberal hatta radikal sima, o yıllarda gururlu emperyalistlere dönüştüler; işçi sınıfı hareketinin çoğu, emperyal projeleri kendi durumlarının iyiliği için çok önemli olduğu gerekçesiyle desteklemek konusunda ikna edildiler. Ancak bu burjuva çıkarlarının doğrudan devlet politikalarını, ideolojik aygıtları ve askerî gücü yönetmesini gerektirdi. Bu yüzden Arendt bu Avrupa-merkezci emperyalizmi tam benim düşündüğüm gibi "kapitalizmin son aşaması yerine (Lenin'in ortaya koyduğu gibi) burjuvazinin siyasal egemenliğindeki ilk aşama" olarak yorumlar.¹⁵ Bu fikri sonuç bölümünde yeniden değerlendireceğim.

Son makalelerinden birinde Henderson, 1997-98 krizinde, paralarının devalüasyonu hariç her ikisi de krizden görece yarasız çıkabilmiş olan Tayvan ve Singapur ile, neredeyse tam bir iktisadi ve siyasî yıkım yaşamış olan Tayland ve Endonezya arasındaki farkların, devlet politikaları ve finansal politikadaki farklara dönüştüğünü gösteriyor.¹⁶ Baştaki ülkeler devletin güçlü kontrolü ile mal piyasalarına gelen spekülâtif akışlardan yalıtılmıştı ve finans piyasalarını kontrol etmişlerdi ancak ikinci grup ülkeler bunu yapmamışlardı. Bu tür farklar açıkça çok etkili oldu. Aracı kurumların aldığı biçimler, sermaye birikiminin dinamiklerini üretmiş aynı zamanda da bu dinamiklerin ürünleri olmuştur.

Açık ki bir yanda devlet, devlet üstü güçler ve finansal güçler arası ilişkilerdeki bütün kargaşa örüntüsü ve öte yanda sermaye birikiminin (üretim ve seçici devalüasyonlar yoluyla) daha genel

14 Pek çok kapitalist devletin sınıf mücadelelerine cevaben, siyasi-iktisadi sorunlarının çözümlerini içeride aramalarından dışarıda aramalarına doğru radikal dönüşümün tüm ortak tarihi, çok az bilinen ancak oldukça etkileyici bir seçkide anlatılmıştır: C.-A. Julien, J. Bruhat, C. Bourgin, M. Crouzet ve P. Renouvin, *Les Politiques D'Expansion Imperialiste*, Paris: Presses Universitaires de France, 1949. Ferry, Chamberlain, Roosevelt, Crispi ve diğerlerinin öykülerinin tümü karşılaştırmalı ve ayrıntılı bir biçimde aktarılmıştır.

15 Şu alıntıya bakalım: 'Emperyalist yayılma ilginç bir tür ekonomik kriz tarafından, sermayenin aşırı üretiminden ve "aşırı miktarda" paranın ortaya çıkması, bunun sonucunda aşırı birikim ve paranın ulusal sınırlar içinde üretici yatırımlara dönüşememesi tarafından ateşlenmiştir. İlk kez yatırım gücü paranın yatırımına imkan vermedi, ancak gücün ihracını uysal bir şekilde paranın ihracı izledi, çünkü uzak ülkelerdeki denetlenmeyen yatırımlar toplumun geniş kısımlarını kumarbazlara dönüştürmekle, tüm kapitalist ekonomiyi üretim sisteminden finansal spekülasyon sistemine dönüştürmekle ve son olarak üretimin yerini aracı karlarını [commission] getirmekle tehdit ediyordu. Emperyalist dönemin hemen ardın-

dan gelen on yılda, 1870'lerde, eşi görülmemiş bir uçkağıtçılığa, finansal skandallara ve borsa oynanan kumarlara tanık oldu.' (s.15)

15 H. Arendt, *Imperialism*, New York: Harcourt Brace, 1968. Arendt'in on dokuzuncu yüzyıldaki durumu çözümlenmesi ile bizim bugünkü durumumuz arasında tüyler ürpertici benzerlikler vardır. Mese

16 J. Henderson, "Uneven Crisis: Institutional Foundations of East Asian Economic Turmoil", *Economy and Society*, 28(3), 1999.

17 Brenner, *The Boom*'da bu kargaşanın en genel ve sentetik muhasebesini yapmaya kalkışır. Doğu Asya'daki erime için bkz: R Wade ve F. Veneroso, "The Asian Crisis: The High Debt Model versus the Wall Street-Treasury-IMF Complex", *New Left Review*, 228, 1998; Henderson, "Uneven Crisis"; C. Johnson, *Blowback: The Costs and Consequences of American Empire*, New York: Henry Holt, 2000, bölüm 9; *Historical Materialism* dergisinin özel sayısı, 8, 2001, "Focus on East Asia after the Crisis" (özellikle P. Burkett ve M. Hart-Landsberg, "Crisis and Recovery in East Asia: The Limits of Capitalist Development").

18 Gowan, *Global Gamble*.

19 Bunu için pek çok isim önerildi. Gowan, Dolar Wall

dinamikleri, eşitsiz coğrafi gelişme ve 1973'ten bu yana emperyalist politika olarak adlandırılan dönemin en belirgin ve en karmaşık öğeleri olmuştur.¹⁷ Bence Gowan, 1973 sonrasında uluslararası kapitalizmin radikal bir biçimde yeniden yapılanışını, ABD tarafından Avrupa, Japonya ve daha sonra da Doğu ve Güney Doğu Asya'ya karşı dünya ekonomisindeki hegemonik konumunun devamını sağlamak için oynadığı bir dizi kumar olarak görmekte haklı.¹⁸ Bu kumar 1973'teki krizde Nixon'ın, yüksek petrol fiyatları ve finansal deregülasyon çifte stratejisi izlemesi ile başladı. ABD bankalarına, Körfez bölgesinde birikmiş olan muazzam orandaki petrodolarları değerlendirmek için ayrıcalıklı yetkiler verildi. ABD'de yeniden üslenen bu finansal faaliyet ve ABD'nin içindeki finansal sektörün deregüle edilmesi New York'un kendi yerel [*local*] ekonomik krizinden kurtulmasına yardım etti. IMF gibi küresel finans kurumlarını kontrol eden ve pek çok zayıf yabancı ekonomileri kredi manipülasyonları ve borç yönetimi gibi yollarla denetleyen güçlü bir Wall Street/ABD Hazinesi finansal rejimi¹⁹ yaratıldı. Gowan'ın iddia ettiği gibi bu finansal ve parasal rejim, müteakip ABD yönetimleri tarafından "hem neo-liberal yerel [*domestic*] dönüşümlerle ilişkilendirilmiş hem de küreselleşme sürecine doğru yönlendirilebilecek ekonomiye dönük devlet pratiğinin güçlü bir aracı olarak" kullanıldı. Rejim krizlerle genişledi. "IMF riskleri alır; ABD bankalarının kaybetmemesini ve sermayenin yerleşmiş [*localized*] krizlerden Wall Street'in gücünü arttıracak başka yerlere akacağını garanti eder, ülkeler yapısal uyum politikaları vs. ile kontrol sürecinin dışına itilir..."²⁰ Bunun etkisi açık pazarları sermaye ve finans akışı için zorlamak amacıyla (bugün bunu yapmak için IMF'ye üye olmak gerekiyor) Amerikan ekonomik gücünü mümkün olduğu kadar müttefikle dışarıya yansıtmak ve öteki neo-liberal koşulları (DTÖ'ye katılmak gibi) dünyanın geri kalanına kabul ettirmektir.

Bu sistem hakkında tartışılacak iki ana nokta var. İlk olarak şunu söyleyebiliriz, metaların serbest ticareti sıkça dünyayı serbest ve açık rekabete açmak şeklinde resmedildi. Ancak bu önerme Lenin'in çok önce gösterdiği gibi tekelci ya da oligopolik güçler (ister üretim ister tüketim alanında olsun) göz önüne alındığında yanlıştır. ABD örneğin, diğer ulusları kendi isteklerine razı edebilmek için tekrar tekrar dev ABD pazarına ulaşımın engellenmesi silahını kullanmıştır. Bu tür bir yaklaşıma en yeni (ve kaba) örnek ABD Ticaret Temsilcisi Robert Zoellick'in Lula'ya,

Brezilya'nın yeni seçilmiş İşçi Partili Başkanı'na, ABD'nin serbest piyasa kurallarına uymazsan kendini 'Antartika'ya ihracat yapar' halde bulabilirsin, demesiydi.²¹ Tayvan ve Singapur ABD'nin Amerika pazarını kapama tehdidi yüzünden DTÖ'ye girmeye ve böylece finans piyasalarını spekülâtif sermayeye açmaya mecbur bırakıldılar. Güney Kore, ABD Hazinesinin ısrarı ile, 1998'de IMF yardımını alabilmek için aynı koşulları kabule zorlandı. ABD şimdi, yoksul ülkelere 'challenge grants' (zorlukla mücadele bağıışı) olarak önerdiği dış yardıma bir de finansal kurumsal uygunluk koşullarını eklemeyi planlıyor. Üretim tarafında, genelde merkez kapitalist bölgelerde konumlanmış olan oligopoller, etkin bir biçimde tohumların, gübrenin, elektroniğin, bilgisayar yazılımının, ecza ürünlerinin, petrol ürünlerinin ve daha fazlasının üretimini kontrol etmekte. Bu koşullar altında, yeni pazar açmak yeni rekabet alanı açmıyor fakat sadece tekelci güçlerin yol açtığı toplumsal, ekolojik, iktisadi ve siyasi sonuçları çoğaltması yolunda fırsatlar yaratıyor. Dış ticaretin üçte ikisinin büyük ulus-ötesi şirketlerin kendi içinde ya da birbirleri arasında gerçekleştiği gerçeği bu durumu gösteriyor. Görünüşte yardımsever amaçları olan Yeşil Devrimde bile, çoğu yorumcunun katıldığı gibi, artan tarımsal üretim tarım sektöründe kayda değer zenginlik yoğunlaşması ile paralellik gösterdi ve Güney ve Güneydoğu Asya çapında tekelleşmiş girdilere yönelik daha fazla bağımlılık yarattı. ABD tütün şirketlerinin Çin pazarına girişi şirketlerin ABD pazarındaki kayıplarını telafi etmek amacıyla tezgahlandı ve bu önümüzdeki birkaç on yılda Çin'de kesinlikle kamu sağlığı krizine yol açacak. Tüm bu açılardan bakıldığında, neo-liberalizmin tekelleşmeden ya da oligopolik yapılar içinde sınırlı rekabetten ziyade açık rekabeti yeğlediği iddialarının sahtekarlık olduğu ve piyasa serbestisi fetişizmi tarafından maskelendiği ortaya çıkıyor. Serbest ticaret adil ticaret anlamına gelmiyor.

Ayrıca, bazı serbest ticaret yanlılarının dahi kabul ettiği gibi, metallerin serbest ticareti ile finans sermayesinin hareketinin serbestliği arasında çok büyük bir fark vardır.²² Bu hemen ardından ne çeşit piyasa serbestisi hakkında tartıştığımız sorusunu gündeme getiriyor. Bhagwati gibileri şiddetle metallerde serbest ticareti savunuyorlar ancak bunun finansal akışlar için iyi olduğu düşüncesine diremiyorlar. Buradaki zorluk şudur. Bir yandan kredi akışları üretken yatırım için, sermayenin bir üretim çizgisinden diğerine aktarılması için zaruridir. Aynı zamanda konut yapımı gibi tüketim ihtiyaçlarının, mekansal olarak parçalanmış, bir ta-

Street Rejimi demeyi tercih ediyorum ancak ben Wade ve Veneroso tarafından "The Asian Crisis"de önerilen Wall-Street-Hazine-IMF kompleksi demeyi tercih ediyorum.

20 Gowan, *Global Gamble*, sayfa. 23, 35.

21 Editorial, *The Buenos Aires Herald*, 31 Aralık, 2002, s:4.

22 J. Bhagwati, "The Capital Myth: The Difference Between Trade in Widgets ABD Dollars", *Foreign Affairs*, 77(3), 1998, s:7-12.

* fazla şişirilmiş internet şirketleri [ç.n.]
Küçük sayıdaki büyük yatırımcılar için kurulmuş esnek yatırım şirketleri. Genelde büyük riskler alarak vurgunlar yapan şirketler için kullanılıyor. [ç.n.]

rafta artığın öbür tarafta açığın olduğu dünyada potansiyel olarak üretim faaliyetleri ile dengeli bir ilişki kurması yolunda önemli bir rol oynarlar. Tüm bu açılardan finansal sistem, devlet karışın karışmasın, eşitsiz coğrafi gelişim yoluyla elde edilen sermaye birikimi dinamiklerini koordine etmek için çok önemlidir. Fakat finans kapital, paranın değeri, mal piyasaları, borç ve benzeri konularda spekülasyon yoluyla para kazanmak gibi pek çok üretken olmayan faaliyette de bulunmaktadır. Büyük meblağlar bu tip amaçlar için kullanıldığında, açık sermaye pazarları bazılarının spekülatif faaliyetleri için araçlar haline geliyor. Bu tür şeyleri 1990'larda hem 'dot.com'* hem de borsa 'balonları' şeklinde gördük. Bunlar, yatırım fonları gibi trilyonlarca dolara sahip Endonezya'yı ve hatta Güney Kore'yi ekonomik altyapılarına ve güçlerine bakmaksızın zorlayıp iflase sürükleyebilecek kadar etkilidirler. Wall Street'te olan pek çok şeyin üretim faaliyetlerine yatırım olanağı sağlamak ile hiçbir ilgisi yok. Bu faaliyetler tamamen spekülatif (bu yüzden bu kapitalizm 'kumarhane', 'yok edici' ve hatta 'akbaba' sıfatlarıyla niteleniyor ve Uzun Vadeli Sermaye Yönetimi felaketinin 2.3 milyon dolara ihtiyaç duyması bize bu spekülasyonların her an ters yönde işleyebileceğini gösteriyor). Yine de bu faaliyetlerin, sermaye birikiminin genel dinamikleri üzerinde derin etkileri var. Hepsinin ötesinde bu, öteki merkez ülkelerin finans piyasaları (Tokyo, Londra, Frankfurt) dahil olmak üzere siyasal-iktisadi gücün yeniden ABD'de odaklanmasına yaradı.

Bu durumun nasıl olduğu, merkez ülkelerdeki baskın sınıf uzlaşmalarının nereye vardığıyla, uluslararası düzenlemeleri (örneğin 1990'ların ortasındaki Washington Konsensüsü yerine 1997-1998'den sonra getirilen yeni uluslararası finansal yapıyı) tartışırkenki güç dengeleri ile ve sermaye fazlası konusunda baskın olan tarafların kullandıkları politik-ekonomik stratejilerle ilgilidir. ABD içinde "Wall Street-Hazine-IMF" kompleksinin ortaya çıkışı, küresel kurumları kontrol edebilmesiyle, finansal ve devlet ağları ile bu dev finansal gücü tüm dünyaya yansıtabilmesiyle son yıllarda küresel kapitalizmin dinamiklerinde belirleyici ve sorunlu bir rol oynadı. Ancak bu güç merkezi sadece şu an işlediği gibi işleyebilir, çünkü dünyanın geri kalanı bir ağla birbirine bağlanmış, başarılı bir şekilde kenetlenmiş finansal ve yönetsel kurumların (ulus üstü kurumlar dahil olmak üzere) yapı-sallaşmış çerçevesi ile birleştirilmiş durumda. Bu sebeple G7 ülkelerinin merkez bankaları ile, bazı tikel sorunlarla uğraşabilmek

için tasarlanmış çeşitli uluslararası birleşmeler (DTÖ dikkate alındığında daha kalıcı, para stratejileri dikkate alındığında daha geçici anlaşmalardan bahsediyorum) arasındaki işbirliklerinin önemi ortaya çıkar.²³ Ve eğer pazarın gücü, belli amaçlara ulaşmakta ve aksi öğeleri veya 'haydut devletleri' hizaya getirmekte yetersiz kalır ise, yenilmez ABD askeri gücü (gizli ya da saklı) sorunu çözmeye her zaman hazırdır.

Bu karmaşık kurumsal düzenlemeler olası tüm kapitalist dünyalarda genişletilmiş yeniden üretimi (büyümeyi) destekleyecek ve sürdürecektir bir donanımına sahip olmalıdır. Ancak diploması ve devlet gücü tarafından desteklenen finans kapital müdahalesi sıklıkla başka araçlar tarafından birikime dönüşebilir. Devlet güçleri ve finans kapitalin yıkıcı yönleri arasındaki kutsal olmayan bir ittifak, üretici yatırımlara yönelmek yerine aktiflerin devalüasyonu ve aktiflere el konulması gibi konulara kendini adanmış 'akbaba kapitalizm'in keskin yönünü oluşturur. Şimdi soru şu: birikim veya devalüasyon amaçlı 'başka araçlar'ı nasıl yorumlamalıyız?

Mülksüzleşme Yoluyla Birikim

Sermaye Birikimi'nde Luxemburg, kapitalist sermaye birikiminin iki taraflılığına odaklanır:

[bu taraflardan] Bir tanesi, mal piyasası ve artık değer ürettiği yerler –fabrika, maden, tarımsal alan- ile ilgilidir. Bu gözle bakıldığında birikim, en önemli safhası olan kapitalist ile ücretli emekçi arasındaki değişim ile birlikte, tamamen ekonomik bir süreçtir...Burada, her anlamda barış, mülk ve eşitlik biçimsel olarak hüküm sürmektedir ve mülkiyet hakkının, birikim yoluyla öteki insanların ellerinden mülklerinin nasıl alındığını; meta değişiminin nasıl sömürüye ve eşitliğin nasıl sınıf iktidarına dönüştüğünü açığa çıkarmak için keskin bilimsel çözümlemenin diyalektiği gerekli olmuştur. Sermaye birikiminin öteki yönü ise kendisini uluslararası ortamda göstermeye başlayan, kapitalizm ile kapitalist olmayan üretim biçimleri arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Baskın yöntemleri sömürgeci politikalar, uluslararası borç sistemi –çıkarlar politikası alanı- ve savaştır. Kuvvet, hile, baskı, yağmalama hiç gizlemeye çalışmadan açıkça uygulanmış yöntemlerdir, ve bu siyasal şiddet düğümü ve iktidar mücadeleleri içinde ekonomik sürecin katı yasalarını keşfetmek çaba gerektirir.

Birikimin bu iki yönü, birbirine 'organik olarak bağlıdır' ve 'kapitalizmin tarihsel seyri[nin] ancak bu ikisi bir araya getirilerek anlaşılabilir' olduğunu savlamaktadır²⁴

23 Gowan, *Global Gamble*'da ve Brenner, *The Boom*'da birbirlerine gönderme yapmadan ilginç bir şekilde paralel açıklamalar getiriyorlar.

24 R. Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, New York: Monthly Review Press, 1968, ss. 452-3. Luxemburg açıklamasını aşırı birikim kuramlarından (karlı faaliyet fırsatlarının eksikliği) farklı içermelere sahip olan tüketim azlığı (efektif talebin düşüklüğü) kuramı üzerine oturuyor; ben bunu kullanacağım. Mülksüzleşme yoluyla birikim kavramının tam açıklaması ve aşırı birikim ile ilişkisi Harvey, *The New Imperialism* adlı kitabın üçüncü bölümünde verilmiştir.

25 M. Perelman, *The Invention of Capitalism: Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation*, Durham: Duke University Press, 2000. ayrıca *The Commoner*'da yeni çitlemeler üzerine ve ilkel birikimin tamamen tarihsel mi olduğu yoksa devam eden bir süreç mi olduğu konuları üzerine çok geniş bir tartışma vardır (www.thecommoner.org). DeAngelis (<http://homepages.uel.ac.uk/M.DeAngelis/PRIMAC:CA.htm>) adlı adreste iyi bir özet yapıyor.

Marx'ın genel sermaye birikimi kuramı, klasik siyasal-iktisatçılarla çakışan ve ilkel birikim süreçlerini dışlayan belirli temel kabuller üzerine kurulmuştur. Bu kabuller şunlardır: özel mülkiyetin kurumsal düzenlemeleri ile serbestçe işleyen rekabetçi piyasalar, hukuki bireycilik, sözleşme özgürlüğü ve hem paranın dolaşım aracı ve değer stoku olarak sağlamlığını güvenlik altına alan hem de uygun hukuk ve yürütme yapılarını garanti eden 'kolaylaştırıcı' devlet. Meta üreticisi ve tüccarı olarak kapitalistin rolü çoktan belirlenmiştir ve emek gücü genelde kendi değerinde değiş-tokuş edilen bir meta olmuştur. 'İlkel' veya 'ilk' birikim çoktan oluşmuştur ve şimdi kapalı bir ekonomi içinde, "barış, mülkiyet ve eşitlik" koşulları altında birikim, genişletilmiş yenden üretim yoluyla işlemektedir (her ne kadar canlı emeğin sömürüsü yoluyla gerçekleşse dahi). Bu kabuller bizim, klasik siyasal-iktisatçıların liberal projesi veya günümüzde neo-klasik iktisatçıların neo-liberal projelerinin gerçekleşmesi halinde neler olacağını görmemizi sağlar. Marx'ın diyalektik yönteminin parlaklığı, liberal ve neo-liberallerin amentüsü olan pazar özgürleşmesinin herkesin daha zengin olduğu, uyumlu devleti yaratmaya çağını göstermesidir. Bunun yerine bu özgürleşme, neo-liberalizmin son otuz yılındaki küresel eğiliminde gördüğümüz gibi, daha büyük ölçekte toplumsal eşitsizlik yaratacaktır; özellikle Britanya ve ABD gibi bu tür bir siyasal çizgiye daha fazla yaklaşan ülkeler içindedir. Yine Marx'ın tahmin ettiği gibi, bu durum daha ciddi ve artan oranda istikrarsızlık yaratacak ve bugün bizim tanıdığımız türden kronik aşırı birikim krizleriyle [bu sorunlar] doruğa ulaşacaktır.

Bu kabullerin dezavantajı; yırtıcılık, sahtekarlık ve şiddet üzerine kurulu olan birikimi artık geçerli olmayan bir 'ilk aşama' ile ilişkilendirmesi veya Luxemburg'da olduğu gibi bir şekilde 'kapitalist sistemin dışında' olduğunu söylemesidir. Sermaye birikiminin uzun tarihsel coğrafyası içinde 'ilkel' ve 'ilk' birikimin yıkıcı pratiklerinin devamlılığı ve sürekli rolünün genel bir yeniden değerlendirilmesi bir çok yorumcunun yakın zamanda gözlemlediği gibi çok gereklidir.²⁵ Devam eden süreci 'ilkel' ya da 'ilk' diye adlandırmak tuhaf görüldüğü için, takip eden bölümde bu terimlerin yerine 'mülksüzleşme yoluyla birikim' kavramını kullanacağım.

Marx'ın ilkel birikim tanımına daha yakından bakarsak, daha geniş süreçlerin etkili olduğunu görürüz. Bunun içinde metalaşma, toprağın özelleştirilmesi ve köylü nüfusların güç kullanarak

dışarı atılması; çeşitli mülkiyet hakları biçimlerinin –genel, ortak, devlet vs.- dışlayıcı özel mülkiyet ilişkilerine dönüşmesi; genel hakların bastırılması; emek gücünün metalaşması ve alternatif, yerli üretim ve tüketim biçimlerinin bastırılması; kolonyal, neo-kolonyal ve emperyal süreçlerle doğal kaynaklar, değişim ve ver-gilendirmenin, özellikle toprağın parasallaşması dahil olmak üzere değerlere [assets] el konulması [appropriation]; köle ticareti; tefecilik, borç sistemi ve son olarak kredi sistemi gibi pek çok şey vardır. Devlet, şiddeti tekelleştirmesiyle ve yasal olarak tanımlanmasıyla, hem bu süreçleri desteklemek ve ön ayak olmak konusunda çok önemli rol oynar hem de Marx'ın iddia ettiği ve Braudel'in onayladığı gibi kapitalist gelişmeye geçişte büyük bir işlevi vardır; devlet Britanya'da büyük oranda bu dönüşümleri destekledi, Fransa'da zayıf da olsa destekledi ve yakın zamana kadar Çin'de büyük ölçüde devletin konumu olumsuzdu.²⁶ Çin örneğinde olduğu gibi ilkel birikime doğru son geçiş gösteriyor ki, devletin bu rolü devam eden bir konu ve bu yöndeki kanıtlar çok güçlü; özellikle devlet politikalarının, sermaye birikiminin hem yoğunluğunun hem de yeni biçimlerinin belirlemede kilit rol oynadığı (Singapur'u düşünün) Doğu ve Güneydoğu Asya'da [bu çok açık]. Sermaye birikiminin son aşamalarında "kalkınmacı devletin" oynadığı rol bu sebeple yoğun bir incelemenin nesnesi oldu.²⁷ Bunun uzun bir suredir böyle olduğunun anlaşılması için yalnızca Bismarck'ın Almanyası'na ya da Meiji Japonya-sı'na bakmak yeterlidir.

Marx'ın belirttiği tüm özellikler kapitalizmin tarihsel coğrafyası içinde güçlü bir şekilde var olmaya devam ettiler. Bazıları bugün geçmişte olduğundan daha önemli roller oynuyorlar. Lenin, Hilferding ve Luxemburg'un belirttikleri gibi kredi sistemi ve finans kapital yıkım, sahtekarlık ve hırsızlığın temel araçları oldu-lar. Bunlar: hisse senedi artırımları; ponzi şemaları; enflasyon yoluyla (artık yapısal hale getirilmiş) varlıkların yok edilmesi işlemi, şirket birleşmeleri ve edinme [acquisition] yollarıyla aktiflerin so-yulması; ileri kapitalist ülkelerde dahi, geniş halk kitlelerinin borçlarının miktarını arttırmak suretiyle borç kölelerine indir-genmesi; kurumsal sahtekarlıklardan bahsetmeye gerek dahi yok, kredi ve tahvil manipülasyonları ile mülksüzleşme (emekli-lilik fonlarının saldırıya uğraması ve, hisse senedi ve şirket batma-ları ile değerlerinin yok edilmesi) gibi şeylerdir. Tüm bunlar çağ-daş kapitalizmin temel özellikleridir. Enron'un batması, bir sürü insanı geçimleri ve emeklilik haklarını ellerinden almak suretiyle

26 K. Marx, *Capital*, Volume 1, New York: International Publishers, 1967, Bölüm 8; F. Braudel, *Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1977.

27 Wade ve Veneroso, 'The Asian Crisis', s. 7'de şu tanımlı izliyorlar: "yüksek hane içi harcamalar, artı yüksek şirkete ait borç/öz kaynak değerleri, artı banka-şirket-devlet iş birliği, artı ulusal endüstriyel strateji, artı uluslararası rekabet ortamına bağlı olarak yatırım teşvikleri eşittir kalkınmacı devlet." Klasik çalışma için: C. Johnson, *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*, Stanford: Stanford University Press, 1982; Devlet politikalarının relative rateleri üzerine ampirik etkileri şu eserde iyi belgelenmiştir: M. Webber ve D. Rigby, *The Golden Age Illusion: Rethinking Post-war Capitalism*, New York: Guilford Press, 1996.

28 Wade ve Veneroso, 'The Asian Crisis'.

29 Direnişin boyutları şu eserlerde tartışılmıştır. B. Gills, ed., *Globalization and the Politics of Resistance*, New York: Palgrave, 2000; J. Brecher ve T. Costello, *Global Village or Global Pillage? Economic Reconstruction from the Bottom Up*, Boston: South End Press, 1994. direniş konusunda taze bir rehber için W. Bello, *Deglobalization: Ideas for a New World Economy*, London: Zed Books, 2002. Aşağıdan küreselleşme fikrinin en öz-lü bir biçimde ifade edilişi için R. Falk, *Predatory Globalization: A Critique*, Cambridge: Polity Press, 2000

mülksüzleştirdi. Ancak tüm bunların ötesinde, son zamanlarda yatırım fonları ve diğer büyük finans kapital kurumları tarafından sürdürülen mülksüzleşme yoluyla birikimin bıçak ağzı biçimini alan spekülâtif saldırıya bakmamız gerekir. Yatırım fonları, Güneydoğu Asya'da likidite krizi yaratarak karlı iş kollarını iflasa zorladı. Bu iş kolları yok pahasına merkez ülkelerdeki sermaye artıkları tarafından satın alındı, böylece Wade ve Veneroso'nun dediği gibi 'aktifler son elli yıldır dünyanın her hangi başka bir yerinde olmadığı kadar barışçı yollar kullanılarak içteki [*domestic*] sahiplerden (yani Güneydoğu Asya'dan) dışarıya, yabancı sahiplere (yani ABD, Japonya ve Avrupa'ya) aktarıldı.'²⁸

Tamamen yeni mülksüzleşme yoluyla birikim mekanizmaları da açıldı. DTÖ müzakerelerinde (TRIPS anlaşması diye adlandırılan) fikri mülkiyet haklarına yapılan vurgu, genetik malzemele- rin, tohum plazmalarının, ve her türden diğer ürünlerin patent ve lisanslarının alınma yollarını gösteriyor, ve bunlar şimdi, çevresel yönetim pratikleri bu ürünlerin geliştirilmesinde temel rol oynamış bütün kitlelere karşı kullanılabilir. Biyo-eşkıyalık çoşmuş durumda ve dünyanın genetik kaynaklarındaki hammadde stokunu az sayıdaki çokuluslu şirketin karı için talan ediyor. Küresel çevresel müştereklerin (hava, su, toprak gibi) hızla artan tüketimi ve sermaye-yoğun tarımsal üretim biçimlerinin bir şekilde doğanın tamamını metalaştırması artan doğal ortam bozulmalarına neden oluyor. Kültürel formların, tarihlerin ve entelektüel yaratıcılığın metalaşması toptan mülksüzleşmeyi şart koşuyor, örneğin müzik endüstrisi kültür ve yaratıcılığın köklerini sömürme ve içermesi ile ünlüdür. Bugüne kadar kamu mülkü olmuş şeylerin özelleştirilmesi ve şirketleştirilmesi (örneğin üniversiteler) –suyun ve dünyayı temizlemiş diğer kamusal yararları olan şeylerin özelleştirme dalgasına kaptırılmasından bahsetmiyorum bile-yeni dalga bir 'toplumsal müştereklerin çitlenmesi' olarak karşımıza çıkıyor. Geçmişte de, devletin gücü sıkça halkın iradesini bile yok sayarak bu süreçleri zorlamak yönünde kullanılmıştı. Yine geçmişte olduğu gibi, bu mülksüzleşme süreçleri geniş çapta direnişleri kışkırtıyor ve bu şimdi küreselleşme karşıtı adlı hareketin çekirdeğini oluşturuyor.²⁹ Geçmişte sınıf mücadeleleri ile kazanılan ortak mülkiyet haklarının (emeklilik ya da refah harcamaları hakları, veya ulusal sağlık hizmeti gibi) özel alana dönmesi neo-liberal ortodoksluk adına yürütülen tüm mülksüzleşme politikalarının en dikkat çekici yanındır. Bush yönetimin sosyal güvenlik sistemini özelleştirmesi (ve emekliliği borsanın aşırılık-

larına tabi kılması) bu duruma açık bir örnektir. Hiç şüphe yok ki küreselleşme karşıtı hareketin içinde vurgu, son zamanlarda kaybedilen müştereklerin yeniden elde edilmesi temasına odaklanmakta ve devletin sermaye ile ortakmış gibi davranmasına saldırılmaktadır.

Kapitalizm yamyamsı, yıkıcı ve sahtekar pratikleri içselleştiriyor. Ancak, Luxemburg'un ikna edici bir biçimde söylediği gibi 'şiddet düğümü, iktidar mücadeleleri içinde ekonomik sürecin katı yasalarını belirlemek zordur.' Mülksüzleşme yoluyla birikim pek çok farklı yolla gerçekleşebilir ve değişmez bir kuralı yoktur, süreç hem arızı hem de gelişigüzel şekillenmektedir. Yine de hangi tarihsel süreç olursa olsun karşımıza çıkar; genişletilmiş yeniden üretim içinde aşırı birikim krizleri olduğunda veya devalüasyonun tek çıkış yolu olduğu dönemlerde. Mesela Arendt'in iddia ettiği gibi 19. yüzyılın Britanya'sı, 60'lar ve 70'lerin bunalımı yeni bir emperyalizm biçimine sebep oldular; bunun içinde burjuvalar 'sıradan hırsızlığın ilk günahının, yüzyıllar önce "ilkel sermaye birikimi"ni (Marx) olanaklı kıldığını ve tüm ileriki birikimi başlattığını ve sonunda birikimin motoru olmasın diye aniden durduğunu ilk kez' fark ettiler.³⁰ Bu bizi yeniden mekansal-zamansal sabitlemelere doğru yöneliş, devlet güçleri, mülksüzleşme yoluyla birikim ve günümüz emperyalizminin biçimleri arasındaki ilişkiye getiriyor.

Sıklıkla belli yerel [*territorial*] ya da bölgesel [*regional*] biçimlerde düzenlenen ve genelde hegemonik merkezler tarafından hakim olunan kapitalist toplumsal oluşumlar, kendi aşırı birikim sorunu için mekansal-zamansal sabit arayışı içinde olan yarı-emperyalist pratiklerle uzun yıllardır ilişki içinde olmuşlardır. Yine de Arendt'in, 1884-1945 arasındaki Avrupa-merkezci emperyalizm döneminin burjuvazinin küresel siyasi iktidarına ilk darbe oluşturduğuna dair iddiasını ciddiye alırsak bu süreçlerin tarihsel coğrafyasını dönemleştirmeye gidebiliriz. Tek tek ulus devletler, aşırı birikim ve kendi içlerindeki sınıf mücadeleleri sorunları ile başa çıkabilmek için kendi emperyalist projelerine giriştiler. Başlangıçta Britanya hegemonyası ile istikrara kavuşan ve dünya pazarında metaların ve sermayenin serbest dolaşımı etrafında kurulan ilk sistem, yüzyılın başında çöktü ve büyük güçler arasında, artarak dışa kapanan sistemler içinde otarşi arayışı biçimindeki jeopolitik çatışmalara dönüştü. Sonuç büyük oranda Lenin'in öngördüğü gibi iki dünya savaşı oldu. Dünyanın geri kalan pek çok bölgesi kaynak amacıyla yağmalandı (sadece Ja-

30 Arendt, Imperialism, s.28.

31 En açık şu eserde ifade edilmiştir. P. Armstrong, A. Glyn ve J. Harrison, *Capitalism Since World War II: The Making and Break up of the Great Boom*, Oxford: Basil Blackwell, 1991.

ponya'nın Tayvan'da yaptıkları ve Britanya'nın Güney Afrika'daki Witwaterstrand bölgesinde yaptıklarına bakmak yeterli); umut edilen mülksüzleşme yoluyla birikimin amacı, 1930'larda sınırına gelen, genişletilmiş yeniden üretim yoluyla sürdürülemez kapitalizmin kronik sorununa çare bulmaktır.

Bu sistem 1945'te ABD tarafından değiştirildi. Yeni sistemle ABD, tüm büyük kapitalist güçler arasında, her bir taraf için de ölümcül olacak savaşlardan kaçınmayı ve 1930'larda bela olmuş aşırı birikim sorununa ortak, akılcı çözümler bulmayı sağlayacak küresel bir anlaşma kurmayı hedefliyordu. Bunun olabilmesi için merkez bölgelerdeki entegre kapitalizmin (bu yüzden ABD Avrupa Birliği'ne doğru hamleleri destekledi) ve yoğunlaşmanın faydaları paylaşılmalıydı, ve sistemin planlı bir şekilde coğrafi yayılımıyla ilgilenilmeliydi (ABD bu yüzden de-kolonizasyon ve 'kalkınmacılık'ın dünyanın geri kalanının genel bir hedef olması konusunda ısrar ediyordu). Küresel burjuva iktidarının bu ikinci aşaması büyük oranda Soğuk Savaşın olumsuzluğuyla birlikte gidiyordu. Bu tek kapitalist süper güç olarak ABD'nin askeri ve ekonomik liderliğini zorunlu kıldı. Etkisi, ekonomik olmaktan çok siyasi ve askeri zorunlulukların görünmesiyle birlikte hegemonik ABD "süper emperyalizmi"nin kurulması şeklinde oldu. ABD'nin kendisi dış pazarlara, hatta girdilere çok bağımlı değildi. Kendi pazarını dışarıya açmaya bile gücü yetebildi ve böylece devletler arası otoyollar, büyüyen banliyöler, ve Güneyi ile Batısının gelişmesi gibi içerdeki mekansal-zamansal sabitlemelerle 1960'lar boyunca Almanya ve Japonya'da oluşmaya başlayan artık kapasitesinin bir kısmını emebildi. Tüm kapitalist dünyada genişletilmiş yeniden üretim ile güçlü bir büyüme yaşandı. Mülksüzleşme yoluyla birikim göreceli olarak azaldı, hatta sermaye fazlası olan Japonya ve Batı Almanya gibi ülkeler gelişmekte olan post-kolonyal pazarların kontrolü için rekabet de dahil olmak üzere artarak dış pazar arayışına ihtiyaç duydular.³¹ Sermaye ihracındaki sıkı denetim (metadakinin aksine) büyük oranda Avrupa içinde uygulandı ve Doğu Asya'ya sermaye ithali sınırlı tutuldu. Tek tek ulus devletler içinde genişletilmiş yeniden üretim üzerindeki sınıf mücadelelerinin nasıl olacağı ve bundan kimlerin faydalanacağı denetim altına alındı. Temel jeopolitik mücadeleler ya Soğuk Savaş sebebiyle (Sovyetler tarafından kurulan öteki imparatorlukla) ya da Avrupa güçlerinin sömürgelerinden (Suez'in Britanya ve Fransa tarafından işgalini ABD'nin desteklemeyişinin sembolik bir önemi vardı) çekilmekteki gönülsüzlük-

lerinden kaynaklanan eski mücadelelerdi (sayıca bunlar ABD'yi tepkisel post-kolonyal rejimleri desteklemeye iten Soğuk Savaş politikalarından daha fazla idiler). Merkeze sürekli itaat etmenin mekansal-zamansal durumuna kilitli kalmanın yarattığı artan hınç sonuçta bağımlılık karşıtı ve ulusal özgürleşme hareketlerini ateşledi. Üçüncü dünya sosyalizmi modernleşmeyi istedi ancak tamamen farklı bir sınıf ve siyaset düzleminde.

Bu sistem 1970 civarında çöktü. Fazla ABD dolarları dünya pazarlarını istila ettikçe sermayeyi kontrol etmek zorlaşıyordu. ABD'nin Vietnam Savaşı'nın ortasında hem askeri hem de ekonomik gücü elinde bulundurmaya kalkışmasının sonucunda ortaya çıkan enflasyonist baskılar, merkez ülkelerdeki sınıf mücadelelerinin düzeyi karlılığı sarsmaya başlayınca iyice ağırlaştı. O zaman ABD, Almanya ve Japonya'dan gelen ekonomik tehditleri göğüsleyebilmek için yeni uluslararası finansal kurumsal düzenlemeler ile ekonomik gücün, Wall Street'in merkez olduğu finans kapital sistemin bir karışımı üzerine kurulu başka bir sistem kurmak istedi. Nixon yönetimi ile Suudiler arasında yapılan gizli anlaşma ile petrol fiyatları 1973'te tavana vurdu ve bu Avrupa ve Japonya ekonomilerine, o zaman Orta Doğu petrollerine daha az bağımlı olan ABD'ye verdiği zarardan daha fazla zarar verdi.³² ABD bankaları petro-dolarları dünya ekonomisine yeniden dolaşıma sokma ayrıcalığını elde ettiler. Üretim alanında tehdit edilen ABD, karşılığı finans alanında hegemonya kurarak verdi. Ancak bu sistemin verimli bir şekilde çalışabilmesi için genelde piyasaların tikelde sermaye piyasalarının uluslararası ticarete açılmasının zorlanması gerekiyordu –IMF gibi uluslararası araçların kullanımıyla desteklenen, sert ABD baskısı gerektiren yavaş bir süreç ve yeni ekonomik ortodoksi şeklindeki neo-liberalizme eşit derecede sert bir bağlılık. Bu aynı zamanda güç ve çıkar dengesinin, burjuvazi içinde üretim faaliyetlerinden finans kapital kurumlarına kaymasını zorunlu kıldı. Bu genişletilmiş yeniden üretim içinde işçi sınıfı hareketlerinin gücüyle saldırı için, doğrudan üretime disiplinli bir gözetim uygulayarak ya da dolaylı olarak her tür sermaye biçimi için daha büyük coğrafi hareketlilik olanağı tanınarak, kullanılabilirdi. Dolayısıyla finans kapital küresel burjuva iktidarının üçüncü aşamasında merkezi öneme sahipti.

Bu sistem daha geçici ve yıkıcıydı, ve genişletilmiş yeniden üretim alanındaki zorluklara panzehir olması için, genelde IMF tarafından yönetilen yapısal uyum politikaları şeklinde bir sürü mülksüzleşme yoluyla birikim nöbeti (krizi anlamında) yaşandı.

32 Gowan, Global Gamble, ss.21-22'de Nixon ile Suudiler arasındaki bağdaşmanın kanıtlarını alıntılar.

33 Soldaki insanlar IMF karşıtı ayaklanmaların ve mülksüzleşmeye karşı diğer hareketlerin önemini kavramakta geç kaldı, bunun sebebi genişletilmiş yeniden üretim siyaseti ile ilişkili olmasıdır (bir çok açıdan hala bu siyaset yürütülmektedir). Walton'ın, IMF karşıtı ayaklanmaların örneği hakkında yaptığı öncü çalışma geriye bakıldığında göze çarpmaktadır. Bkz. J. Walton, *Reluctant Rebels: Compertative Studies on Revolution and Underdevelopment*, New York: Columbia University Press, 1984. Ancak sayısız mülksüzleşme karşıtı hareketin hangilerinin gerici ve herhangi bir sosyalist anlamda modernleşme karşıtı olduğu; hangilerinin ilerici ya da en azından herhangi bir birliktelikle ilerici bir tarafa yönlendirilebilir olduğunun belirlenmesi konusunda çok fazla karmaşık çözümlenme yapıldığı da doğrudur. Gramsci'nin güney sorununu çözümlendiği öncü çalışması bu türden bir çalışmadır. Petras, Hardt ve Negri'yi eleştirdiği metinde bu noktayı vurgulamıştır. Bkz. J. Petras, 'A Rose by Any Other Name? The Fragrance of Imperialism', *The Journal of Peasant Studies*, 29(2), 2002. toprak reformuna karşı savaşan müreffeh köylülerle geçinmek için savaşan topraksız köylüler aynı değildir.

1980'lerdeki Latin Amerika gibi bazı örneklerde olduğu gibi, ekonomilerin tamamı saldırıya uğradı ve tüm aktifler ABD finans sermayesi tarafından toplandı. Yatırım fonlarının 1997'de Tayland ve Endonezya nakitlerine, IMF tarafından istenen vahşi deflasyonist politikalarla desteklenen saldırısı, yaşayabilecek şirketlerin dahi iflas etmesine, Doğu ve Güney Doğu Asya'da elde edilmiş kayda değer toplumsal ve iktisadi gelişmenin tersine dönmesine neden oldu. Sonuçta milyonlarca insan işsiz kaldı ve fakirleşti. Kriz aynı zamanda Wall Street'in gücünü onaylayarak ve ABD'deki müreffeh grupların servetlerine inanılmaz bir patlama yaratarak dolara doğru uçuşu ateşledi. Sınıf mücadeleleri IMF kaynaklı yapısal uyum, finans sermayesinin yıkıcı faaliyetleri ve özelleştirme yoluyla hakların kaybı gibi konular etrafında bir araya geldi.

Borç krizleri her ülkenin kendi içindeki toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden örgütlenmesinde kullanılabilir, mesela dış sermayenin gelmesini sağlamak için. Ulusal düzeydeki [*domestic*] finansal rejimler, ulusal ürün piyasaları ve gelişen ulusal firmalar bu yolla Amerikalı, Japon veya Avrupa şirketleri tarafından ele geçiriliyorlar. Merkez bölgelerdeki düşük karlar böylece, dışarıda kazanılmış olan daha yüksek karlardan pay alarak destekleniyor. Mülksüzleşme yoluyla birikim küresel sistem içinde giderek daha fazla merkezi özellik haline geliyor (özelleştirme en kilit araçlardan biri). Bu duruma direniş de aynı şekilde, kapitalizm ve emperyalizm karşıtı hareketlerin içinde daha merkezi bir yer tutuyor.³³ Ancak Wall Street-Hazine kompleksi üzerinde kurulmuş bu sistem Tokyo, Londra, Frankfurt ve pek çok diğer finans merkezleriyle birlikte çok taraflı bir yöne sahip. Bu, her birinin temeli bir ulus devlete dayanan ama emperyalizmin daha erken aşamalarında akla dahi gelmeyecek şekilde tüm dünyaya yayılan (Lenin'in anlattığı türden ulus devletlerle yakın bağları olan tröstler ve karteller) ulus ötesi özellik taşıyan kapitalist şirketlerin ortaya çıkışıyla ilgilidir. Bu dünya, muazzam güçlü Hazine Sekreterliği ve Robert Rubin ile, Clinton'un Beyaz Sarayı'nın merkezileşmiş çok taraflılık (1990'ların ortasında Washington Konsensüs diye adlandırılan) ile yönetmeyi amaçlayarak, Wall Street'in spekülatör tarafından çekip çıkardığı dünyadır. Kısa bir süre için Lenin yanılmış Kautsky –tüm büyük kapitalist güçlerin kendi aralarında iş birliği sağladıkları barış temelli bir ultra-emperyalizm düşüncesi- doğru söylüyor gibi; bugün G7 diye bilinen kümeleşme tarafından sembolize edilen ve “yeni uluslararası

finansal mimari" diye adlandırılan, ABD liderliğinde bir hegemonya mümkün gibi görünebilir.³⁴

Ancak bu sistem, şimdi çok büyük zorluklar yaşıyor. Sert iniş çıkışlar ve iktidar çatışmalarının parçalanması, Luxemburg'un daha önceden belirttiği gibi, tüm sis ve aynanın (özellikle finans sektöründekiler) arkasında işleyen ekonominin acımasız yasalarının farkına varılmasını zorlaştırıyor. Ama 1997-98 krizinin gösterdiği gibi artık üretme kapasitesinin temel merkezi Doğu ve Güneydoğu Asya'dır (böylece ABD bu bölgeyi devalüasyonun temel hedefi olarak seçmiştir), ve Doğu ve Güneydoğu Asya'nın bazı bölgelerinde kapitalizmin hızlı toparlanması genel aşırı birikim sorununu tekrar dünya meselelerinin ön sıralarına taşıdı.³⁵ Bu yeni mekansal-zamansal sabit biçimlerinin nasıl örgütleneceği (Çin'de örneğin), veya yeni bir devalüasyon darbesine kimin maruz kalacağı sorularını gündeme getiriyor. ABD içinde on yıl kadar hayret verici (hatta irrasyonel) bolluğun ardından biriken durgunluk gösteriyor ki ABD bu duruma başışıklı olmayabilir. İstikrarsızlığın temel yanlış çizgisi, ABD'nin ödemeler dengesindeki ani bozulmalarda yatıyor. Brenner'in yazdığı gibi, 1990'lar da 'dünya ekonomisini yönlendiren ithalat patlaması ABD'ye, deniz aşırı mal sahiplerine tarihte eş görülmemiş yükümlülüklerle yol açan rekor derecede ticaret ve hesap açıkları getirdi' ve 'ABD ekonomisini sermaye kaçı ve doların çöküşüne karşı tarihte eş görülmemiş biçimde kırılan yaptı.'³⁶ Ancak bu kırılma her iki tarafta da yaşandı. Eğer ABD pazarı çökerse, bu pazarı kendi aşırı üretim kapasitelerini aktaracak pazar olarak gören ekonomiler de çökecektir. Japonya ve Tayvan gibi ülkelerin büyük bankacılarının ABD açıklarını kapatmak için borç vermekte bu kadar gönüllü olmalarının asıl nedeni kendi öz-çıkarlarıdır. Böylece kendi mallarının pazarı olan ABD'de tüketimciğe kaynak oluşturuyorlardı. Şimdi kendilerini ABD'nin savaş girişimlerini desteklerken dahi bulabilirler.

Fakat ABD'nin hegemonya ve hakimiyeti bir kez daha tehdit altında ve bu sefer tehlike daha ciddi görünüyor. Eğer Arrighi'nin izinden gittiği Braudel haklıysa, ve güçlü bir finanslaşma dalgası egemenliğin bir hegemonik güçten diğerine geçişini bildiriyorsa, o zaman ABD'nin finanslaşmaya doğru 1970'lerdeki dönüşü, kendi kendini yıkan tarihsel bir örnek oluşturacak.³⁷ Hem dahili hem de harici açıklar süresiz olarak denetim dışında dalgalanmaya devam edemez ve başta Asya'dakiler olmak üzere diğer ülkelerin günlük 2.3 milyar dolarlık cari bedele kaynak sağ-

34 P. Anderson, 'Internationalism: A Breviary', *New Left Review*, 14, 2002, s.20'de 'Kautsky'nin görüşü gibi bir şeyin' nasıl geçmekte olduğunu ve Robert Keohane gibi liberal kuramcılarının dahi bu bağlantıyı gösterdiğini işaret ediyor. Yeni uluslararası finansal mimari için bkz. S. Soedberg, 'The New International Financial Architecture: Imposed Leadership and "Emerging Markets"', *Socialist Register 2002*, London: Merlin, 2002.

35 Bkz: Burkett ve Hart-Landsberg, 'Crisis and Recovery'.

36 Brenner, *The Boom*, s.3

37 G. Arrighi ve B. Silver, eds., *Chaos and Governance in the Modern World System*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999, ss.31-33.

38 Gowan, *Global Gamble*, s.123

lamak konusundaki istekleri bitmez tükenmez değildir. ABD ekonomisinin makro-ekonomik koşullarını sergileyecek her hangi bir ülke çoktan şiddetli bir tasarrufa ve IMF tarafından uygulanacak olan yapısal uyum süreçlerine yönelirdi. Fakat Gowan'ın belirttiği gibi: 'Washington'un doların fiyatını manipüle etme kapasitesi ve Wall Street'in uluslararası finansal egemenliğinden faydalanabilmesi, ABD otoritelerinin, diğer ülkelerin yapmak zorunda olduklarını yapmaktan kaçınmalarını, ödemeler dengesini izleyebilmesini, yüksek seviyedeki iç tasarruf ve yatırımı garantiye almasını, kamu ve özel borçlanmaların seviyesini takip edebilmesini, içerideki üretim sektörünün kuvvetli bir şekilde gelişimini sağlama almak için içeride etkin bir finansal aracılık sistemi kurabilmesini sağlıyor.' ABD ekonomisinin 'tüm bu yükümlülüklerden kaçış yolu vardı' ve 'sonuçta ciddi bir şekilde bozulmuş ve istikrarsızlaşmıştır'.³⁸ Ayrıca, yeni ABD-merkezli emperyalizmin ayrımcı özelliği olan peş peşe gelen mülksüzleşme yoluyla birikim dalgaları, herhangi bir yerde patlayacak direnişi ve hıncı ateşliyor, bunlar sadece dünya çapında aktif bir küreselleşme karşıtı bir hareket (genişletilmiş yeniden üretim sürecindeki sınıf mücadelelerinden epey farklı bir biçimde) değil aynı zamanda özellikle Asya'daki (Güney Kore, örneğin) ve hatta Avrupa'daki, başlarda esnek olan ikinci derece güçlerin, ABD hegemonyasına karşı belirgin bir direnişini de üretiyor.

ABD'nin seçenekleri sınırlı; kendi sınırları içinde büyük miktarlarda zenginliğin geri dağıtımını yolunu seçerek mevcut emperyalizm şeklinden cayabilir, ve arttığı içerideki zamansal çözümler yoluyla (kamusal eğitim ve yaşlılık sigortaları iyi başlangıç noktaları olabilir) emme yolları arayabilir. Üretimi yeniden canlandıracak bir sanayi projesi de işe yarayabilir. Ancak bu daha fazla mali açık ya da daha yüksek vergilendirme ve kuvvetli devlet yönlendirmesi gerektirir ve bu burjuvazinin, Chamberlain'in günü olayında olduğu gibi kesinlikle reddedeceği bir şeydir; böyle bir paket önerisi olan her hangi bir politikacı kapitalist basın ve onun ideologları tarafından alaşağı edilecek ve paranın gücü karşısında seçimleri kaybedecektir. Yine de ironik bir biçimde ABD'de ve kapitalizmin diğer merkez ülkelerinde (özellikle Avrupa'dakilerde) neo-liberalizme karşı politikalar ve devlet harcamaları ile sosyal harcamalarının önünü açmak Batı kapitalizmini kendi içsel yıkıcı eğilimlerinden korumanın tek yolu olabilir.

IMF'nin diğer ülkelerde uyguladığı türden öz-disiplinle desteklenen sert politikaları ABD için denemek siyasal olarak daha

ölümcül olabilir. Bu yöndeki her hangi harici bir kalkışma (sermaye kaçışı ve doların çöküşü gibi örneğin) kesinlikle ABD'nin siyasal, ekonomik ve hatta askeri açıdan vahşi tepkisiyle karşılaşacaktır. ABD'nin, Doğu Asya'nın olağanüstü büyümesini barışçı bir biçimde kabul etmesi ve buna uyum göstermesini ve Arrighi'nin dediği gibi, bunu Asya'nın küresel gücün yeni hegemonik merkezi olmasına doğru büyük bir değişim olarak onaylamasını hayal etmek çok zor.³⁹ ABD'nin sessizce ve uysal bir biçimde buna razı olması ihtimal dahilinde değil. Ne olursa olsun bu, Doğu Asya kapitalizminin ABD pazarına bağımlılıktan kendi içinde bir pazar yaratarak kurtulması –çoktan bazı işaretler ortaya çıkmıştır– şeklindeki, bir yeniden örgütlenmeyi gerektirecektir. Bu, Çin içindeki dev modernleşme projelerinin –ABD'nin içeride 1950 ve 1960'larda yaptığı mekansal-zamansal çözümlerin dahili bir çeşidi– Japonya, Tayvan ve Güney Kore'den sermaye fazlalarının çekilmesinde, dolayısıyla ABD'ye giden akışı azaltmasında kritik bir rol oynayabileceği bir noktadır. Örneğin Tayvan bugün, Çin'e Kuzey Amerika'ya yaptığından daha fazla ihracat yapıyor. Netice de ABD'ye akan fonların azalması felaketle sonuçlanabilir.

Ve bu bağlamda, ABD içindeki siyasal düzenin bazı unsurlarının, açık bir mutlak güç olarak esnek askeri kuvveti ellerinde kalmış tek şey olarak gördüklerini, İmparatorluktan açıkça bir siyasi seçenekmiş gibi bahsettiklerini (muhtemelen dünyanın geri kalanından vergi temellük edebilmek için) ve küresel ekonomi içindeki iktidar değişimi tehdidinde cevap verebilmek için petrol arzını kontrol etmeye çalıştıklarını görüyoruz. ABD'nin Irak ve Venezüella petroleri üzerinde daha çok denetim kurma çabaları –Irak'ta demokrasi kurma iddiası ile, Venezüella'da hükümeti düşürerek- çok anlamlı. 1973'teki pisliklerin yeniden temsili söz konusu çünkü Avrupa ve Japonya, Doğu ve Güneydoğu Asya, ve son zamanlarda Çin de dahil olmak üzere pek çok ülke ABD'ye oranla o zaman olduğundan daha fazla Körfez petrolüne bağımlıdır. Eğer Amerikan mühendisleri Chavez'i ve Saddam'ı alaşağı edebilirse, eğer Amerika bu otoriter yönetimin değişen çölleri üzerine kurulu, dışına kadar silahlanmış Suudi rejimini yeniden biçimlendirebilir ya da istikrara kavuşturabilirlerse (ve Usame bin Ladin'in temel projesi olan radikal İslam'ın eline düşmek tehlikesinden koruyabilirse), Irak'tan İran'a kontrolünü sürdürebilirse ve Hazar havzasındaki petrol rezervi ile ilişkili olarak Türkiye ve Özbekistan'da stratejik varlığını sağlamlaştırabilirse; o zaman ABD küresel petrol musluğunu sıkı kontrolü sayesinde kü-

39 Arrighi herhangi ciddi dışsal bir mücadeleyi göz önüne almıyor, ancak o ve arkadaşları ABD'nin, 'yüzyıl önce Britanya'nın, gerileyen hegemonyasını sömürgeci tahakküme dönüştürme gücünden çok daha fazla güce sahip olduğunu' belirtiyorlar. Eğer sistem nihai olarak çökerse, bu büyük ölçüde ABD'nin uyum ve düzenlemelere gösterdiği direnç yüzünden olacak. Ve bunun tersine, ABD'nin Doğu Asya bölgesinin yükselen ekonomik gücüne uyumu ve buna uygun olarak kendinin düzenlemesi, yeni dünya düzenine yıkıcı olmayan bir geçiş için hayati derecede önemli bir koşuldur. Bkz. Arrighi ve Silver, *Chaos and Governance*, ss.288-289.

40 M. Klare, *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*, New York: Henry Holt, 2002.⁴¹ Cooper, 'New Liberal Imperialism'.

41 Cooper, 'New Liberal Imperialism'.

42 U. Mehta, *Liberalism and Empire*, Chicago: Chicago University Press, 1999. Buradaki eleştirisi Cooper'ın ifadeleriyle karşılaştırıldığında tamamen üstündür...

resel ekonomi üzerindeki etkin denetimin sürmesini ve kendi hegemonik konumunun önümüzdeki elli yıl boyunca korunmasını ümit edebilir.⁴⁰

Bu tür bir stratejinin tehlikeleri ortada. Sadece Avrupa ve Asya'dan değil Rusya'dan dahi yakın zamanda dışı direnişler çıkabilir. ABD'nin Irak işgaline, özellikle Irak petrolünün sömürüsü ile yakından ilişkili olan Fransa ve Rusya'nın Birleşmiş Milletler'deki gönülsüz onayı önemli bir nokta. Ve Avrupalılar daha çok tüm büyük kapitalist güçlerin sözde eşit bir tabanda iş birliği yaptığı Kautsky'ci ultra-emperyalizm fikrine yakınlık. Sürekli militarizasyon ve küresel barışı tehdit edecek türden bir maceracılık üzerine kurulu istikrarsız ABD hegemonyası dünyanın geri kalanı için pek de çekici bir manzara değil. Bu Avrupa modelinin daha ilerici olduğunu söylemek değildir. Eğer Blair'in danışmanı Robert Cooper'a inanacak olursak 19. yüzyılın uygar, barbar ve vahşi devletleri arasındaki ayrımının post-modern, modern ve pre-modern devletler kılığında yeniden ortaya çıktığını görüyoruz; post-modernler ademi merkezci, uygarlaşmış davranışın koruyucuları; tüm dünyada insanları doğrudan ya da dolaylı araçlarla evrensel (Batılı ya da burjuva şeklinde okunabilir) norm ve insani (kapitalist diye okunabilir) pratiklere boyun eğdirme görevini üstlenmişlerdir.⁴¹ Bu aynı John Stuart Mill gibi 19. yüzyıl liberallerinin Hindistan'ın vesayet altında tutuluşunu ve bir yandan içeride temsili yönetimin ilkelerini överken diğer yandan dışarıdan vergi temellükünü savunmak için kullandıkları yoldur. Genişletilmiş yeniden üretim yoluyla sağlanabilecek sürdürülebilir bir birikimin yeniden canlanma imkanı olmadığı durumlarda, birikim hızının düşmesini engellemek için tüm dünyada mülksüzleşme yoluyla birikim politikalarının derinleştirilmesi gerekir.

Bu alternatif emperyalizm biçimi, mülksüzleşme yoluyla birikim sürecini yaşamış ve son birkaç on yıldır kapitalizmin yıkıcı yönleriyle yüzleşmek zorunda kalmış dünya nüfusunun büyük çoğunluğu için pek kabul edilebilir bir şey olmayacak. Cooper gibilerinin önerdiği liberal aldatmaca bundan çok çekmiş olan postkolonyal yazarlara çok tanıdık.⁴² Ve ABD'nin, küresel terörizme karşı olası tek cevap olduğunu giderek daha fazla öne sürdüğü yaygaracı militarizmi sadece tehlikelerle dolu değildir ('önleyici vuruş' gibi tehlikeli örnekler de dahil olmak üzere); insanlar aynı zamanda bunun giderek tehdit edilmiş bir hegemonyanın küresel sistem içinde tutmayı sağlamak için kullanmaya çalıştığı bir maske olduğunun farkına varıyorlar.

Ancak belki de en ilginç soru ABD'nin kendi içindeki tepkinin ne olacağıdır. Bu noktada Hannah Arendt bir kez daha açıklayıcı bir önermede bulunuyor: dışarıdaki emperyalizm içeride etkin bir baskı hatta tiranlık olmadan uzun süre sürdürülemez.⁴³ İçerideki demokratik kurumlara verilen zarar çok önemli (Fransızların Cezayir bağımsızlık mücadelesinde öğrendikleri gibi). ABD içindeki popüler gelenek sömürgecilik ve emperyalizm karşıtıdır; ancak son birkaç on yılda, toptan yanılısama değilse de ABD'nin dünya meselelerindeki emperyal rolünü maskeleyen veya en azından politikalarının büyük insani niyetler uğruna yapıldığı izlenimini veren çok ciddi bir hokkabazlık haline gelmiştir. ABD halkının ise uzun dönemli askerleşmiş bir imparatorluğa dönüşmeyi destekleyip desteklemeyeceği pek açık değildir (Vietnam savaşına verdiği destek bittikten sonra). Ne de uzun süre ülkedeki sivil özgürlüklerin, hakların ve genel anlamda özgürlüklerin kaybı şeklindeki bir faturayı ödemeyi kabul edeceklerdir. Eğer bu imparatorluk İnsan Hakları Beyannamesi'nin yırtıp atılmasını gerektirirse, o zaman bu mübadelenin kolayca kabul edileceği çok açık değildir. Ancak sorunun öteki tarafı genişletilmiş yeniden üretim ile sürdürülebilir bir birikimin yeniden canlanması diye bir şeyin olmayışı ve sınırlı mülksüzleşme yoluyla birikim olanaklarıyla ABD'nin, Japonya'yı son on yılda görece değersiz bir noktaya sürükleyen deflasyonel depresyona düşecek olmasıdır. Ve eğer gerçekten dolardan ciddi bir kaçış olursa, o zaman atıl sermaye ve emeğin tamamen spekülatif olan amaçların aksine toplumsal olarak faydalı amaçlara aktarılması ve ulusun toplumsal ve fiziksel altyapısının tamamen yeniden düzenleneceği bir yere odaklanan, zenginliğin ve varlığın geri dağıtımında tamamen farklı politikalar uygulanmadıkça (burjuvazinin mutlak korkuyla izleyeceği bir manzara) tasarruf [politikaları] daha yoğun olmak zorunda olacaktır.

Bu yüzden yeni emperyalizmin alacağı şekil ve biçim zorla el koymalara açık olacak. Kesin olan tek şey küresel sistemin işleme şeklindeki büyük bir dönüşümün tam ortasında olduğumuz ve sistemi etkileyip, dengesini kolayca bozabilecek çok çeşitli kuvvetlerin var olduğudur. Mülksüzleşme yoluyla birikim ve genişletilmiş yeniden üretim arasındaki denge çoktan birincisi yönünde bozuldu ve bu eğilim giderek daha da derinleştiğinden ve bu yeni emperyalizm denen şeyin belirleyici noktası olarak görmekten başka bir şey pek mümkün değil (bu yeni emperyalizm ve imparatorluğa duyulan gereksinimin ve büyük ideolojik önem

hakkındaki açık iddiaların temel noktasıdır). Asya tarafından tutulan ekonomik yörüngenin anahtar olduğunu biliyoruz, ancak askeri üstünlük hala ABD'nin elinde. Arrighi'nin belirttiği gibi bu benzersiz bir konumdur ve Irak'ta, genel durgunluk koşulları altında bu gücün, dünya düzeyinde jeopolitik olarak nasıl davranacağını ilk aşamasını görüyor olabiliriz. Hegemonyasını savaş-sonrası dönemde üretim, finans ve askeri güç üzerine oturtan Amerika Birleşik Devletleri üretimdeki üstünlüğünü 1970'ten sonra kaybetti ve bugün finans üstünlüğünü de kaybediyor olabilir ve bu durumda elinde yalnız askeri üstünlüğü kalıyor. Bu yüzden yeni emperyalizmin nasıl şekilleneceğinin hayati derecede önemli belirleyeni ABD içindeki olaylar olacaktır. Ve buna ilaveten, derinleşen mülksüzleşme yoluyla birikime karşı kuvvetli bir muhalefet toplanıyor. Ancak bu durumun tetiklediği sınıf mücadelelerinin biçimi, genişletilmiş yeniden üretim içinde (daha sessiz de olsa devam eden), geleneksel olarak sosyalizmin geleceğinin üzerine inşa edileceği varsayılan klasik proletarya mücadelelerinden radikal biçimde farklıdır. Değişik mücadele hatları etrafında oluşmaya başlayan birliktelikleri beslemek çok önemli; çünkü bunların içinde paranın gücünü, borsa değerlerini ve küresel ekonominin farklılaşmış mekanlarında, hangi yolla olursa olsun, her zaman az sayıda aşırı yoğunlaşmış sıra dışı zenginlik odakları [mekanları] üreten kesintisiz sermaye birikimini yüceltmeyen, eşitsiz coğrafi gelişmenin yaratıcı biçimleriyle toplumsal mutluluk ve insani amaçları birleştirecek olan tamamen farklı, emperyalist olmayan küreselleşme biçiminin yüz hatlarının ayırımına varabiliriz. Bu an [*moment*] iniş çıkış ve belirsizliklerle dolu olabilir; ancak bu aynı zamanda beklenmedik ve olasılıklara açık bir an olduğu anlamına gelir.■